

Turkish Studies

Comparative Religious Studies

Volume 14 Issue 3, 2019, p. 521-535
DOI: 10.29228/TurkishStudies.30297
ISSN: 2667-5544
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 21.08.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 28.09.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (25.09.2019)-Referee 2 (28.09.2019)

This article was checked by iThenticate.

AİLE, BOŞANMA VE DİN

*Ejder OKUMUŞ**

ÖZ

Sosyolojik olarak ifade etmek gerekirse, aile, en temel toplumsal kurumdur. Aile, insanın varlık kazanması ve idamesinin zorunlu bir boyutunu teşkil eder. Diğer yandan boşanma, aile açısından çok riskli bir gerçekliktir. Boşanma, bütün toplumlar için aile hayatını, kültürü, toplumsal düzeni ve huzuru, toplumun geleceği olan çocukları ve gençleri doğrudan etkileyen bir toplumsal durumu ifade eder. Dine gelince, o da, temel toplumsal kurumlardandır. Din, toplum olmanın, toplumsal hayatın en güçlü, en belirleyici, en karmaşık boyutlarından birini oluşturur. Toplumsal bir olgu olarak din, toplumsal hayatın birçok boyutunda etkilidir. Hatta din, kimi durumlarda belirleyici olmaktadır. Bu çerçevede dinin, günümüz toplumlarının en büyük imtihanlarından biri olan boşanma ile ilgili boyutlarının araştırılması büyük bir önem arz etmektedir. Boşanmaya giden süreçte, boşanmanın vuku bulmasında, boşanmanın engellenmesinde veya gerçekleşmemesinde, bütün bu durumlarda eşlerin birbirleriyle ilişkilerinde din algısının, mensubu olunan dinin emir ve yasaklarının, toplumun boşanmaya dinî yaklaşımının etkisi ve/veya etkisizliğini anlamak, boşanmaya dair birçok problemin anlaşılmasına ve çözümüne yardımcı olacaktır. Problemin anlaşılması ve çözümüne dair bazı noktalara erişilebilmesi, konuyla ilgili araştırma yapmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada boşanmanın dinî boyutu sosyolojik bakış açısıyla ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, boşanma sürecinde, boşanmanın gerçekleşmesinde veya gerçekleşmemesinde ve boşanan ve boşanmayan kişilerin boşanmaya yaklaşımlarında ve birbirleriyle ilişkilerinde ve çevreyle münasebetlerinde dinin etkisini anlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile, boşanma, din, İslam, dinî meşrûlaştırım

* Prof. Dr. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, E-posta: ejder.okumus@gmail.com

FAMILY, DIVORCE, AND RELIGION

ABSTRACT

Sociologically stating, family is the most basic social institution. Family constitutes a compulsory dimension of human existence and continuation. On the other hand, divorce is a very risky reality for the family. For all societies, divorce refers to a social situation that directly affects family life, culture, social order and peace, children and young people who are the future of society. As for religion, it is one of the basic social institutions. Religion is one of the strongest, most decisive, and most complex aspects of social life. Religion as a social phenomenon is influential, in many aspects of social life. Even in some cases it is decisive. In this framework, to investigate the dimensions of religion related to divorce, one of the greatest exams of contemporary societies is of great importance. On the process of divorce, the event of divorce, the absence or in the absence of divorce, and on the relation of the spouses to each other in all these situations, understanding the influence and/or ineffectiveness of the religious perception, the orders and prohibitions of the connected religion, and the approach of society to divorce will help to understand and resolve many divorce problems. Access to some points about understanding and solving the problem reveals the importance of doing research on the subject. In this study, the religious dimension of divorce is discussed from a sociological perspective. The aim of the study is to understand the effect of religion in divorce process, in the realization of non-divorce, and in divorced and non-divorced people's approach to divorce, in their relations with each other and their relations with the social environment.

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, the religious dimension of the divorce is considered from a sociological point of view. The purpose of the study is to understand the effect of religion on approaches of the divorced and non-divorced persons to the divorce and on their relation to each other and social environment in the divorce process, the realization or non-realization of the divorce and the post-divorce. For all societies, divorce refers to a social situation that directly affects family life, culture, social order and peace, children and young people who are the future of society. Religion is one of the strongest, most decisive, and most complex aspects of social life. Religion as a social phenomenon is influential in many aspects of social life. In this framework, to investigate the dimensions of religion related to divorce, one of the greatest exams of contemporary societies is of great importance. On the process of divorce, the event of divorce, the absence or in the absence of divorce, and on the relation of the spouses to each other in all these situations, understanding the influence and/or ineffectiveness of the religious perception, the orders and prohibitions of the connected religion, and the approach of society to divorce will help to understand and resolve many divorce problems. At this point, the extents of effect of, for example, religious understanding differences of spouses connected to same religion, their levels of religiosity, their approach to religious social issues, their religious

affiliation and their loyalty, their sectarian differences, their religious structure, group, community and movement differences on divorce are very important. Another important issue is of the spouses' disputes and conflicts on religious situation, for example religious education of their children. It is possible for the spouses who do not agree on their children's religions and religiosities to enter a process that results in a divorce. It is also very important that religion is influenced by the divorce when the matter is put forward. It is very important that how religious life is or how it is volved in the divorced families, spouses and other family members. What kind of differences there are between religiosity before divorce and religiosity after divorce is a matter worth investigating in the context of the subject. Again, the effect of religious mixed marriage on divorce is a very important dimension at the point of divorce-religious interaction. For example, it is worth seeing to what extent the effect of religious diversity on the conclusion of the marriage of a Muslim man and a Christian woman with divorce is. In religious mixed marriages, especially after having children, there are serious disputes and debates about the matters such as naming the child, the religious status/situation of the child, bring the child to mosque or church. It is also important for this study to talk about the level of the effect of religion in some mixed, for example ethnic mixed marriages, when the divorce is realized or not realized. In the marriage of women and men of different ethnic origin, religious unity can have an effect strengthening the marriage bond. The dimensions of the effect of religion onn divorce in the counted and uncounted matters here are closely related to religious legitimization. With its legitimizing dimension, religion can be very effective in the strengthening and/or weakening of the family structure, in the conclusion of marriage with divorce, in the conclusion of the divorce process with non-divorce, in not tending of married couples to divorce. It is important, in this framework, of family structures or familyless structures that divorce is carried out, what extent religious legitimization is, and whether religious justification is weakened or not. The effect of religion on taking of the children, the parents and other relatives of the divorced couples a positive or negative role in the divorce is also an important issue. Regarding this, the attitudes of neighbors, neighborhoods, group, community, and friends in the divorce of married couples and the roles they play in the process of divorce can be closely related to the religious situation of the people concerned. All these aspects show how important divorce-religion relationship is. The problem is more complicated than it might often seem. The availability of some points of understanding and resolution of the problem reveals the importance of conducting research on the subject. In this study, divorce is tried to be understood with its religious dimension.

Keywords: Divorce, religion, Islam, religious legitimation

Giriş

En temel toplumsal kurum olan aile, insanın varlık kazanmasının ve toplumun bir üyesi olarak hayatını sürdürmesinin zorunlu bir boyutunu ifade etmektedir. Bir kurum ve grup/topluluk/cemaat/birlik olarak ailenin yokluğunu düşünmek, insanın yokluğunu düşünmek demektir. Ontolojik, teolojik, antropolojik, sosyolojik ve etik olarak bakıldığında, aile olmadan insanın olamayacağı, toplumsal bir evren kuramayacağı ve dolayısıyla varlığını sürdürmeyeceği açıkça görülebilir.

En temelde iki farklı insanın evlilik yoluyla biraraya gelmeleri ve bir yuva kurmaları sonucu ortaya çıkan, zaman ve mekâna göre farklı şekillerde varlık bulan, çeşitli biçimlerde nicelik ve nitelik bakımından değişim sürecine giren aile; ister küçük/dar/çekirdek boyutta, isterse büyük/geniş anlamda olsun, sağlıklı ve huzurlu olursa, bir bütün olarak toplum da sağlıklı ve huzurlu olur. Aile, tersine sağlıklı, mutsuz ve huzursuz olursa, toplum da sağlıklı, mutsuz ve huzursuz olur.

Ailenin sağlıksızlığının en önemli boyut ve sonuçlarından biri, boşanmanın gerçekleşmesi veya boşanmaya giden olun açılmasıdır. Boşanma, bir aile için sonu ifade eder. Boşanma, eşler hayatta iken evlilik ilişkilerine çeşitli sebep ve etkenlerle hukuken son verilmesidir (Battal 2008). Evlilik ile birlikte şahsi hal sicilinde (nüfus kayıtlarında) “evli” medeni halini almış olan eşler, boşanma kararının kesinleşmesi ile birlikte “boşanmış” medeni halini alırlar. Eğer boşanan bireyler, bir başka evlilikle aile kurarlarsa, bu, başka aile veya ailelerin kurulması anlamına gelir. Fakat boşanan bireyler, evlenmez ve aile kurmazlarsa, bu söz konusu ailenin nicel ve nitel durumuyla, örneğin çocuk sayısı, ekonomik durum, statü durumu, sosyal durum vs. yönleriyle topluma önemli bir kayıp verdirilmesi anlamına gelir. Boşanan bireylerin yeniden aile kurmaları durumunda da mutlaka farklı toplumsal ve ekonomik problemler ortaya çıkar.

Görüldüğü gibi konu son derece önemlidir. Aile yapısı ve boşanmanın toplumsal hayatta eğitim, din, ekonomi, hukuk, ahlâk, zaman, siyaset gibi önemli toplumsal kurumlarla iç içe ilişkileri düşünülürse, konunun mezkur önemi daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim boşanmayı konu edinen bu çalışmada boşanmanın dinî boyutu sosyolojik bakış açısıyla ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, boşanma sürecinde, boşanmanın gerçekleşmesinde veya gerçekleşmemesinde ve boşanma sonrasında boşanan ve boşanmayan kişilerin boşanmaya yaklaşımlarında ve birbirleriyle ilişkilerinde ve çevreyle münasebetlerinde dinin etkisini anlamaktır.

Boşanma, bütün toplumlar için aile hayatını, kültürü, toplumsal düzeni ve huzuru, toplumun geleceği olan çocukları ve gençleri doğrudan etkileyen bir toplumsal durumu ifade etmektedir. Din, toplum olmanın, toplumsal hayatın en güçlü, en belirleyici, en karmaşık boyutlarından birini teşkil etmektedir. Toplumsal bir olgu olarak din, toplumsal hayatın birçok boyutunda etkili olmaktadır. Bu çerçevede dinin, günümüz toplumlarının en büyük imtihanlarından biri olan boşanma ile ilgili boyutlarının araştırılması büyük bir önem arz etmektedir. Boşanmaya giden süreçte, boşanmanın vuku bulmasında, boşanmanın engellenmesinde veya gerçekleşmemesinde, bütün bu durumlarda eşlerin birbirleriyle ilişkilerinde din algısının, mensubu olunan dinin emir ve yasaklarının, toplumun boşanmaya dinî yaklaşımının etkisi ve/veya etkisizliğini anlamak, boşanmaya dair birçok problemin anlaşılmasına ve çözümüne yardımcı olacaktır. Bu noktada örneğin aynı dine mensup eşlerin din anlayışlarındaki farklılıkların, dindarlık düzeylerinin, dinî toplumsal konulara yaklaşımlarının, dinî aidiyet ve bağlılıklarının, mezhep farklılıklarının, dinî yapı, grup, cemaat ve hareket farklılıklarının boşanmaya etkisinin boyutları, çok mühimdir.

Boşanma noktasında bir başka önemli konu, eşlerin çocuklarının dinî durumları, mesela din eğitimi konusundaki anlaşmazlıkları hususudur. Çocuklarının dini ve dindarlığı konusunda anlaşamayan çiftlerin boşanmayla sonuçlanan bir sürece girmeleri mümkün olmaktadır.

Konunun ortaya konulmasında boşanmayla birlikte dinin etkilenmesi hususu da oldukça önemlidir. Boşanan ailelerde, eşlerde ve diğer aile efradında dinin, dinî hayatın nasıl bir durumda olduğu veya nasıl bir duruma evrildiği, çok önemlidir. Boşanmadan önceki dindarlık ile boşanmadan sonraki dindarlık arasında ne gibi farkların olduğu, konu bağlamında araştırılmaya değer bir konu olarak önümüze çıkmaktadır.

Yine dinî karma evliliğin boşanmaya etkisi, boşanma-din etkileşimi noktasında çok önemli bir boyuttur. Örneğin Müslüman bir erkekle Hristiyan bir kadının evliliklerinin boşanmayla sonuçlanmasında din farklılığının etkisinin ne düzeyde olduğu, anlaşılmaya değerdir. Dinî karma evliliklerde bilhassa çocuk sahibi olunduktan sonra çocuğa isim koyma, çocuğun din durumu, dindarlık

durumu, hangi mabede, camiye mi kiliseye mi gideceği gibi konularda çok ciddi ihtilaflar ve tartışmalar çıkmaktadır. Ayrıca yine bazı karma, örneğin etnik karma evliliklerde boşanmanın gerçekleşmemesinde veya gerçekleşmesinde dinin etkisinin düzeyleri konusu da, bu çalışmanın konusu açısından önemlidir. Farklı etnik kökene mensup kadın ve erkeğin evliliklerinde, din birliği evlilik bağına güçlendirici bir etki gösterebilmektedir.

Burada sayılan ve sayılmayan hususlarda boşanmada dinin etki boyutları, dinî meşrûlaştırım ile yakından ilgilidir. Din, meşrûlaştırıcı boyutu ve işleviyle, aile yapısının güçlenmesinde ve/veya zayıflamasında, evliliğin boşanmayla sonlanmasında, boşanma sürecinin boşanmamayla sonlanmasında, çiftlerin boşanmaya yönelmemelerinde çok ciddi düzeylerde etkili olabilmektedir. Bu çerçevede boşanmanın gerçekleştiği aile yapılarında veya ailesiz yapılarda, dinî meşrûlaştırımın düzeyinin hangi ölçülerde olduğu, dinî meşrûlaştırımın zayıflayıp zayıflamadığı gibi hususlar, önemlidir.

Boşanmada çocukların, boşanan çiftlerin ebevenyelerinin, diğer yakınlarının olumlu veya olumsuz rol almalarında dinin etkisi de önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla ilgili olarak komşuların, mahallenin, grubun, cemaatin, arkadaşların evli çiftlerin boşanmaları konusundaki tutumları, boşanma süreçlerinde oynadıkları roller, söz konusu kişilerin dinî durumlarıyla yakından ilgili olabilmektedir.

Bütün bu hususlar, boşanma-din ilişkisinin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Problem, çoğu kez sanıldığından çok daha karmaşıktır. Problemin anlaşılması ve çözümüne dair bazı noktalara erişilebilmesi, konuyla ilgili araştırma yapmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada boşanma İslamiyet örneğinde dinî boyutuyla anlaşılmasına çalışılmaktadır.

Çalışmada genel olarak konuyla ilgili yazılı kaynaklardan yararlanma yoluna gidilmiştir. Ayrıca farklı zamanlarda Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre ve Fransa'da bazı bireylerle mülakatlar yapılmış ve bu mülakatlarla elde edilen veriler, yararlanılan kaynaklardan elde edilen bilgiler aracılığıyla analiz edilmiştir.

Ailenin İnsan ve Toplum için Önemi

Toplumsal, dinî, hukukî, ahlakî bir kurum olarak aile, toplumun temelini teşkil eder. Aile, dinî inanç ve duyguların toplum hayatına atılma sürecindeki çocuğun hayat görüşü ve davranışları üzerinde etkisini sürdüreceği şekilde uyarıldığı ve biçimlendiği bir kurumdur. Aile en temel toplumsal birlik ve örgütlenme modeli (Wach 1995) ve insanın ilk sosyalleşme kaynağı olarak tavsif edilebilir (Bkz. Okumuş 2018; Okumuş 2014). Aile toplum için hayati işlevler görür. Aile, yoğun, samimi, sıkı, mahrem ilişkilerin en üst düzeyde yaşandığı bir kurumdur (Subaşı 2014). Toplum, ailelerin bir araya gelmesiyle teşekkül eder. Toplumsal bir varlık olarak insan için evlenmek ve bir yuva kurmak, yani aile hayatı asıldır. Evlenmek ve bir yuva kurmak, toplumun en küçük ve en temel birimini meydana getirmek, inşa etmek demektir. Toplumun oluşturan aktörler, farklı özellikleriyle farklı ailelerde dünyaya gelir ve yetişirler. Aileler, çocuklarını yetiştirir ve topluma verirler. Ailede dünyaya gelen bireyler, orada şahsiyetini bularak ve kazanarak toplumun birer üyesi olurlar. Sosyalleşme sürecinde aile, birincil derecede rol oynar. Aile, doğum olayının gerçekleştiği, neslin devamının sağlandığı, bireylerin toplumsallaşma süreçlerinin tamamlandığı bir kurumdur.

Aile, toplumun en temel kurumudur; toplumların ilk gelişim aşamalarında din, siyaset, eğitim, ekonomi, ahlâk, hukuk gibi diğer toplumsal kurumlar, aile kurumu içinde bir biçim ve içerik kazanır ve zaman içinde topluma mal olur, aileden bağımsız hale gelirler.

Toplumun gelişimi, güçlenmesi, medeni oluşu ile ailenin bu şekilde oluşu arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Aile, toplumun bağımsızlığı, medeniliği, güçlenmesi vd. için hayati bir rol oynar. İnsanlar, aileden aldıkları eğitim sayesinde toplumu söz konusu özelliklerle donatırlar. Kültürün nesilden nesile aktarılmasında en büyük rolü aile oynar. Aile kurumu, toplumun temel yapıtaşdır; bu

nedenle toplumlar sağlam aile yapısı tesis etmeye çalışırlar. İslam toplumunda da ailenin sağlam esaslar üzerine kurulması esastır.

Ailenin muhtevasının, yani inanç, davranış tarzı, ilişki biçimi ve hayat tarzının, toplumun bir bakıma aynası olduğu ve dolayısıyla bir toplumu anlamının yolunun o toplumun aile yapısını anlamaktan geçtiği düşünülürse, Müslüman toplum yapısını anlayabilmenin yolu da, İslamî aile yapısını anlamaktan geçer.

İslam, Aile ve Boşanma

Öncelikle belirtmek gerekir ki, İslam, her konuda olduğu gibi aile konusunda da içinde bulunduğu toplumda çok köklü bir değişim getirmiştir. Evlenme şekli, ailenin anlamı, cinsellik, kadının aile ve toplumdaki konumu, erkek anlayışı gibi hususlarda önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Cahiliye dönemi Arap toplumunda kadının adı adeta yoktu; kadın sosyal hayatta söz sahibi değildi. Erkeklerin kadına karşı mutlak hakimiyeti söz konusuydu. Erkekler, kadınlara karşı istedikleri şekilde hareket ederlerdi.

Hz. Muhammed'in öğretilerinde her şeyden önce kiminle evlenilir, kiminle evlenilmez konusu son derece önemlidir. Örneğin Kur'an'a göre babanın evlendiği kadınla evlenmek haramdır (Nisa 4/22). Anne, teyze, baba, hala, dayı, kardeş, süt anne ve bunların çocukları, kaynana, kayınbaba, çocukların eşleri vd. ile evlenmek haramdır (Nisa 4/23-24). Kadınları zorla miras almak haramdır (Nisa 4/18).

Hz. Muhammed, birçok hadisinde ailenin önemine değinmiş, ailenin huzur yeri olduğuna işaret etmiştir. Çocukları olduğunda bir baba olarak sevinmiş, vefat ettiklerinde oldukça üzülmüştür.

Yaşayan Kur'an olarak Hz. Muhammed'in aile anlayışı ve yaşayışının temelinde elbette Kur'an ayetleri bulunmaktadır. Kur'an'a göre öncelikle toplumda bekar olanları evlendirmek, onların bir aile yuvasına kavuşmalarını sağlamak toplumun bir görevi olarak belirlenir (Nur 24/32).

Kur'an ayetlerinde aile, huzur kaynağı, muhabbet ve rahmet mekandır, saygı ve sevginin merkezidir (Rum 30/21. Ayrıca bkz. Nahl 16/72; Nur 24/32). Ailede ebeveyn ve çocuklar, birbirlerinin en büyük destekçileri, sırdaşlarıdır (Bakara 2/32). Ailede bireyler, birbirlerinin iyiliğini isterler, birbirlerini kötülüklerden korurlar. Birbirlerini ıslah etmeye çalışırlar. Birbirlerinin haklarına riayet ederler (Nisa 4/4; Tâhâ 20/132; Tahrim 66/6).

İslam'a göre din, ailenin en önemli boyutlarından biridir. Aile, dinin tam olarak yaşanmasında çok önemli bir kurumdur (Buharî, Müslim).

İslam'da ailenin kurulması ve sürdürülmesinde en önemli hususlardan biri olan ahlâkî boyut, İslam'da hayati derecede mühimdir. Ailede eşlerin birbirine sadakati, mahremiyeti ihlal etmeme, dürüst olma, güzel ahlâka uygun davranma gibi hususlar, ailenin varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürmesi için asli hususlardır. Hz. Aişe'nin "O (Hz. Muhammed) ahlâkını Kur'an'dan almıştır" sözü ile Kur'an'ın "Şüphesiz sen, büyük bir ahlâk üzeresin." (Kalem 68/4) ayeti, İslam Peygamberi'nin ahlâkî yönünü bize net olarak göstermektedir. "Şüphesiz ben iyi ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim" (İmam Malik; Muvatta, Husnu'l Hulk, 8, II/904) hadisi, İslam'ın ahlâka verdiği önemi göstermesi bakımından çok önemlidir. Buhari'nin *Sahih*'inde Kitabü'l-İman bahsinde iman ve ahlâkla ilgili hadisleri bir araya getirmesi son derece anlamlıdır.

Son İslam Peygamberi (s.a.v.), hadislerinde Mü'minlerin iman bakımından en kamilinin ahlâk bakımından en iyi olan olduğunu ve ahlak bakımından en üstün olan Mü'minin de ailesine, eşlerine ve çocuklarına en iyi davranan kişi olduğunu vurgulamaktadır (Buharî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Hanbel).

İslam'da ebeveynin çocuklarına, anne babasına ve çocukların da ebeveyne ve ebeveynin ebeveynine iyi davranmak, ihsanda bulunmak esastır. Hz. Peygamber, Kur'an'ın açıkça istediği gibi

öncelikle çocukların hayatına saygı göstermiş ve herkesten de saygı göstermesini istemiştir. Kur'an ayetleri açıkça aile bireylerinin birbirlerine sevgi ve saygı içinde davranmalarını emretmiştir (En'am 6/151; İsrâ 17/23-24, 31; Tekvir 81/8-9, 14; Lokman 31/13-15; Nisa 4/36; Ankebut 29/8). Hz. Peygamber, aile bireyleri ile her zaman uyumlu olmuş, onların düşüncelerine önem vermiştir. Sık sık, hanımlara ve çocuklara nazik davranmak gerektiğini söylemiştir.

İslam dininde boşanma, hoşlanılan bir durum değildir. Boşanma, problemlere hiçbir çözüm bulunamaması durumunda ancak son çare olarak başvurulmuş bir yöntemdir; ancak bu bile tabir caizse zoraki kabul gören bir helali ifade eder. İslam dininde asl olan ailedir ve ailenin korunmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber, ailenin korunmasına ayrı bir önem vermektedir. O nedenle İslam boşanmaya en son çözüm olarak cevaz vermiştir. Eşler boşanmaktan başka bir çare bulamazlarsa boşanmak mümkündür. Burada İslam orta yolu tutmaktadır. Birbirleriyle uyuşamayan veya anlaşamayan eşler, önce bu uyuşmazlığı kendi aralarında, bu mümkün değilse iki tarafın ailelerinden seçilecek birer hakemle çözmelidirler (Nisa 4/35). Bunlar da çözüm olmazsa son çare olarak boşanma devreye girer. Bir hadiste "Allah katında en sevimsiz helâlin, boşanma" olduğu (Ebu Davud, Talak, 3) ifade edilmektedir.

Din, Dinin Meşrûlaştırma Gücü, Aile ve Boşanma

Doğal toplumsal bir birlik olarak aile, dinin en doğal, en etkili bir şekilde varlık kazandığı ve etkili olduğu bir düzlemdir. Din, hem ailenin iç düzeninin ve sisteminin kuruluşunda, korunmasında, işleminde, hem de toplumla bütünleşmesinde çoğu zaman en temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Mensching 1994; Subaşı 2014: 197). Esasen aile ile din birbiriyle karşılıklı dinamik bir ilişki içinde etkileşimlerini sürdürürler. Dinin öncelikle yaşandığı ilk toplumsal birlik olarak ailenin din üzerindeki etkisinden daha tabii bir şey yoktur. Ama aynı zamanda ailenin birlik ve bütünlüğünde ve aynı zamanda bireylerin aileyle bağlarının güçlenmesinde, bireylerin sağlıklı toplumsallaşmasında oldukça etkilidir (Aydın 2014; Okumuş 2018). Dinin toplumda etkili olmasında ve çocukluktan itibaren insanın topluma dinî olarak katılmasında temel bir etken olarak dinî sosyalleşme, ailenin sağlıklı yapılmasında çok önemli işlevler görür (Okumuş 2014; Okumuş 2018).

Din, toplumsal gerçekliğin inşasında, toplumsal ilişkilerde, insanların yapıp etmelerinin anlam kazanması, geçerlilik elde etmesi, toplumda haklılaştırılması ve meşrûlaştırılmasında tarihte ve günümüzde en etkili unsurdur. Din meşrûlaştırma gücüyle olanları insanlar nezdinde kabul edilecek şekilde izah eder. Dinin meşrûlaştırma gücü, olanların ve olayların kabulünde, izahında, anlamlandırılmasında oldukça önemli bir işlevsellik arz eder (Berger 1967; Okumuş 2005; Bellah 1980; Okumuş 2018; Gellner 1947).

Din, meşrûlaştırma gücü ve boyutuyla, ailenin kurulmasından kaliteli bir şekilde devamına önemli katkılarda bulunur, aile bireylerinin bir sistem içinde ailedeki pozisyonlarını anlamlandırmalarında, hiyerarşilerini kabul etmelerinde, ailede boşanmaya giden sürece girilmemesinde, ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümlenmesinde, çatışma çözümünde vs. işlevler görür. Din, bunun tam tersine kendi ilke ve hükümleri doğrultusunda yürümeyen bir ailenin sona ermesinde, boşanmayla sonuçlanmasında da işlevsel olabilir. Dinî anlayış ve gerekçelerle dindar kişiler, dinden kaynaklı uyuşmazlıkları çözememeleri durumunda boşanmayı tercih ederler.

Ailenin Kurulup Korunması, Karma Evlilik ve Dinî Meşrûlaştırım

Ailenin kurulması ve nitelikli olarak devam etmesinde din, meşrûlaştırım boyutu ve işleviyle etkili olur. Öncelikle evlenmeyi ve dolayısıyla aile kurmayı kendisi açısından geçerli hale getiren din kurumu, aile hayatının devam etmesini, korunmasını da kendi ilkeleri ve hükümleriyle sağlar. Örneğin İslam'da aile kurumu o kadar önemlidir ki kadın ve erkeğin muhabbet ve rahmete dayalı aile kurması, İslam'da Allah'ın varlığının delillerinden biri olarak görülür (Rum 30/21. Ayrıca bkz. Nahl 16/72; Nur 24/32). Bu yaklaşım, aynı zamanda ailenin sevgi ve merhamet üzere korunmasının önemini de ortaya koymaktadır.

İslam'a göre evlilik, çok önemlidir. İslam dini, evlenmeyi, en temel toplumsal kurum olan aile hayatının korunması için elzem görür. Evlilik olmadan aile olmaz. Nitekim bekar olanları evlendirmeyi toplumun görevi olarak görür (Nur 24/ 32). Bu konuda hadisler de bulunmaktadır.

İslam dininde ailenin korunmasında dinî yaklaşım da çok önemlidir. Bu manada İslam'ın Yahudilikle Hıristiyanlığın aşırıklarından uzak olarak gerekli hallerde boşanmayı normal gören, fakat zorlaştıran yaklaşımı hatırlanmalıdır.

İslam dini uygun eş seçimi, sevgi, saygı, iyilik yaklaşımı, değer verme, edeb, iffetin muhafazası, iftira atmama, şiddete başvurmama, güzel ahlâki ilkelere riayet, hoşgörü, haklara riayet, sorumluluğun gereğini yerine getirme, fedakârlık, isar, açıklık, iletişim, istişare, adil muamele, samimiyet, sabır vd. konusunda eşlere ve diğer aile bireylerine yönelik olarak getirdiği hükümler, yani emir ve yasaklarla (Rum 30/21; İsra 17/23-24; Lokman 31/13-15; Nisa 4/4, 19, 36; Bakara 2/187; Tâhâ 20/132; Tahrim 66/6; Buharî, Müslim, Tirmizi; Ebû Davud, İmam Malik) ailenin korunmasında çok etkili olur.

Ailenin kurulmasında gerek farklı dinler, gerek farklı mezhep ve akımlar ve gerekse farklı kültürler bağlamında karma evliliklerde de din çeşitli biçimlerde etkili olabilmektedir (Bkz. Monahan ve Kephart 1954; Güngör 2016; Hurriyet Gazetesi 2018; Doğan 2016). Birbirini seven ve farklı dinlere mensup iki kişinin evlenme süreçlerinde taraflardan birinin diğerinin dinine geçmesi veya o dine göre hareket etmesi, o dinin gereklerine saygı göstermesi, çocuk olması durumunda o dinin istediği gibi yetiştirilmesi gibi noktalar düşünüldüğünde de dinin meşrûlaştırım boyutuyla ailenin kurulmasında etkili olduğu anlaşılır. Bunu teyit eden bir örnekte; 27 Eylül 2016 yılında yapılan bir görüşmede bir Müslüman Türk kadını, İsviçre'de 13 yıl önce baba Türk, anne İsviçreli Hıristiyan Katolik bir ailenin erkek çocuğuyla evlendi. Evlendiği erkeğin ailesi iki çocukları olduktan ve beş altı yıl evli kaldıktan sonra boşanmışlar. Müslüman Türk kadını evlendiği erkek Hıristiyan olmakla birlikte dindar değildi, dinî bir hayata sahip değildi. Dine mesafeli idi. Kadın demiştir ki "Evlenirken Müslüman olmasını istedim, çocukların isimlerinin Türk ve Müslüman olmasını şart koştum. Kendisi Müslüman oldu. Boşanma korkusu yok, zaman zaman kültür çatışması oluyor. Çocukların ikisi ikiz 5 yaşında, diğeri 11 yaşında kızlar. Babaları reklam şirketinde marketingte çalışıyor."

Bu örnekte görülebileceği gibi din, İslam dini tarafıyla ailenin kurulması ve korunmasında etkili olmuştur.

Karma evlilik bağlamında ailenin kurulması ve korunması noktasında bir başka örnek internette alınmış bilgilerle ortaya konulabilir. "Hıristiyan Forum" başlığıyla yayınlanan <http://www.hristiyanforum.com> (2018) sitesinde bir Müslüman erkekle Hıristiyan Katolik kadın arasında yapılacak bir evlilik üzerine yapılan bir söyleşi, konuyla ilgili önemli noktaları önümüze getirmektedir. Sitedeki diyalogu aynen buraya aktarmak faydalı olabilir:

Mehmet Talin - Merhaba Arkadaşlar ben Mehmet izmirde yaşıyorum dini bir sorunun var yardım ederseniz çok memnun olurum şimdiden teşekkürler. Kız arkadaşım Katolik Hıristiyan ben ise Müslümanım tabikide bütün inançlara saygımız sevgimiz sonsuzdur sevginin dini dili ırkı olduğunu düşünmüyorum biz evlenmeye karar verdik zor uğraşlar sonucu ama ve lakin kız arkadaşım bana Katolik Kilisesine söz vermen lazım gibnisinden bir şey dedi kurallar varmış sanırım yani bir Müslümanla bir Katolığın Kilisedeki evlenme kuralları nelerdir nelere dikkat etmemiz lazım ben herşeyi kabul ederim ama bilgim yok ayıp olur diye sormadım bana yardımcı oolurmusunuz ne yapmam gerekiyor kimseyede sormuyorum şimdiden teşekkürler.

Augustinus - Bunu bir rahiple konuşsanız daha uygun olur ama Katolik Kilisenin SİZDEN beklediği şudur: Eşinizin inancını yaşamasına ve çocuklarınızı Katolik olarak yetiştirmesine mani olmamanız. Selametle.

Mehmet Talin – Tabiki de inanç konusunda saygı evrenseldir ama hani bilmem gerekli olanlar nelerdir yani Allah kısmet ederse çocuklar katolik olarak mı yetişmek zorunda ? ve benim farklı dinde olsam dahi ilerde diyelim ki boşanma söz konusu oldu katolik inancındaki boşanmama evresi benim içinde geçerli olur mu? Teşekkürler

Augustinus - Evet çocuklar Katolik olarak yetişmek ve vaftiz edilmek zorunda. Siz Müslümansınız diye çocuklar Rab'bi yani Tanrı'nın Oğlu Mesih İsa'yı bilmeden yetiştirilemezler. Evliliğin en büyük meyvesi çocuklardır ve çocuklar Rab'de yetiştirilmek zorundadırlar.

Zaten dinler arası evlilik de bu yüzden problemlidir.

Boşanma ihtimalini düşünerek dahi evliliğe girmeyin.

Bunun dışında siz Katolik değilsiniz boşanmama konusu sizi nasıl bağlayabilir ki? Yani eşinizi boşarsanız bir pederin gelip sizi dövecek hali yok. Dediğim gibi dinler arası ve hatta mezhepler arası evlilikte en büyük dert çocuklardır. Katolik Kilisenin bu konudaki tavrı nettir. Yani siz bu konuda tavır alırsanız o zaman kız arkadaşınız bir karar vermek zorunda kalacak. Siz söz verip sözünüzden dönerseniz günahı size kalır çocukların.

Franz Schubert – Katolik Kilisesi karma evliliklerde birtakım şartlar sunmakta, bunları kabul etmezseniz veya uygulamazsanız, zaten evliliğiniz en baştan geçersiz sayılmış olur, En önemlisi de çocuk mevzusu. Bu konuda kilise gayet net, ileride doğacak çocuğunuzun vaftiz olup katolik olarak yetişeceğine dair güvence vermeniz gerekiyor. Umarım mutluluk ve saygı dolu bir evliliğiniz olur. içten dileklerle

Datatip - Konuyu basit bir din farklılığı algısı ile bakmayın, Her dine saygılıym demekle olmuyor Konu kişilik konusu

Ne kadar enginsiniz, gelişkinsiz yada olacaksınız yada olabilirsiniz Radikal çözüm,sizde katolik olun ve konuyu anlayın.Anladığınız enginlikte kalabiliyorsanız artık isminizin önemi yok ama bunları yaşamadan,dinin isminin önemi yok demek sadece bir hurafe olacaktır. Sevdiğiniz çok acı çektirme olasılığınız var.Nedenmi böyle diyorum hanımım müslüman,namazlı-niyazlı,ne kadar ılımlı olsada kalıpları,inançları ile çocuğuma verdiği her yanlış bilgi bana eziyet ve iş olarak dönüyor.Uğraş babam uğraş sonrada...

Mehmet Talin – Allah razı olsun çok sağolun aydınlattığınız için boşanma konusu sadece merak olabilir insanlar boşanıp evlenebilir tabi o ayrı bi mesele söz verincez artk yapcak brşey yok sevginin aşkın ve bunlar gibi dostluğun dahi dini dili olmaz sonuçta önemli olan Allah a ibadet etmektir bende dini bütün bir müslümanım ama hoşgörü anlayış insani kavramlardır doğarken dinimizi kendimiz seçmiyoruz çok teşekkür ederim arkadaşlar

Augustinus - Senle konuşan bizlerin hepimizin ailesi müslüman yani dinimizi biz seçtik. Din ile doğulmaz hayatınızın biryerinde o dine iman etmeniz gerekir. Türklüğünüzü değiştiremezsiniz (zaten neden değiştirmek isteyesiniz) ama din size yapışık bir kimlik değildir. En derin kimliğiniz aslında budur çünkü siz seçmişsinizdir.

Örneğin belki yarın bir gün Türkiye diye bir ülke kalmayacak (Rab korusun) ve ben yaşıyorsam o zaman Türklük kimliği kalmayacak. Ama ne yaparlarsa yapsınlar canımı teslim etmeden önce Katolik oluşum benden ayrılacak bir kimlik olmayacak. Çünkü benim seçtiğim ve iman ettiğim bir şey.

Bu örnekte de Hıristiyan biriyle evlenecek kişinin, Katolik inancı merkezinde evlenmesinin işlenmesi ve erkeğin de ona uygun davranarak evleneceğini söylemesi, dinin evliliklerde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Evlilikle ailenin kurulmasını müteakip korunması ve boşanmanın önüne geçilmesinde dinin etkisinin yerine göre büyüklüğü, tartışmasıdır. Örneğin araştırmacının Fransa'nın Lyon şehrinde 11

Şubat 2018 tarihinde 16.45-17.05 saatleri arasında bir karma evli çiftle yaptığı bir görüşmede evliliğin sürdürülmesinde dinin etkisi ortaya çıkmaktadır. Bu görüşmede muhatap olunan erkek 50 yaşında lokantacılık mesleğine sahip Türk, Sünni bir Müslümandır. Görüşülen kadın, bu erkeğin hanımıdır. Hanım evlenirken Hıristiyan iken evlendikten bir yıl sonra Müslüman olmuş, dört yıl sonra tesettürle tanışmış, örtünmüştür. Eşine lokantacılıkta yardımcı oluyor. 21 yıllık evliler. Dört çocukları var. Evde İslam kültürünün ağırlıklı bir yer tuttuğunu ifade ettiler. Hanım, İslam'a girdikten sonra mutlu olduğunu, ailesini çok sevdiğini söyledi. Kocasını çocuklara üç yaşında iken Türkçe'yi öğrettiğini, hanımı ve çocukları Fransız çevreden uzak tuttuğunu, çünkü başta hanımının anne babası olmak üzere o çevrenin çocukları İslam'dan soğutucu hareketlerinin olduğunu, söz konusu anne babanın kendisine de iyi davranmadığını, kendisini yabancı gördüğünü söyledi.

Bu örnekte de kadının Müslüman olması ve kocasının yanında olmayı tercih etmesinin, ailenin korunması ve sürdürülmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmacı, Fransa'da Lyon'da yaptığı bir söyleşide de dinin ailenin korunmasındaki meşrûlaştırıcı gücünü tespit etmiştir. 11 Şubat 2018 tarihinde Saat 21.30-22.00 arasında evde yapılan görüşmede bir evli çiftle görüşme yapılmıştır. Görüşmede evli çiftten kadının anne babası ve bir kız kardeşi ile akrabalarından dört kişi de hazır bulunmuştur. Evli çiftten kadın, Türk ve Müslüman Alevi, erkek ise Fransız ve Hıristiyan Katoliktir. Kadın 19 yaşında ortaokul mezunu ev hanımı, erkek 22 yaşında serbest meslek sahibi. Üç yıldır evliler. 2 yaşında kız çocukları var. Kadın, severek evlendiklerini belirtiyor. Kadının ailesi bu evliliğe şiddetle karşı çıkmış, ama engelleyememiş. Kadın, kocasıyla evlenirken anlaşma yaptığını, kocasının bu anlaşma uyarınca çocuklarının ismini kendisinin belirleyeceğini, İslami eğitimine karışmayacağını, çocuklarının ailesinin (erkeğin anne babasının) evinde onlarla uzun süre başbaşa kalmayacağını taahhüt ettiğini söyledi. Erkek bunu teyid etti. Mutlu olduklarını ifade ettiler.

Bu örnek olayda da dinin aslında ailenin kurulması ve sürdürülmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Evlilikte dinî meşrûlaştırıcının önemini göstermesi bakımından şu örneğe bakmak da faydalı olacaktır. Bu örnekte araştırmacının e-posta ile iletişim kurduğu ve evlilikleriyle ilgili sorular sorduğu dört yıllık evli eşlerden kadın Türk, doktora mezunu, akademisyen; erkek ise Afganistanlı, doktora mezunu, akademisyendir. Çocukları bulunmamaktadır. Evli çiftin evlenmelerinde ve aile yapılarını sürdürmelerinde mensup oldukları dinin etkisinin olup olmadığı, varsa ne düzeyde olduğu sorusuna 22/02/2018 tarihinde e-posta ile, birlikte verdikleri cevap şöyledir:

İkimiz de aynı dine mensubuz. Bu durumun, boşanma-boşanmama meselesinden önce evlilik kararımızı etkilediğini söyleyebiliriz. Yani farklı dine mensup biri, muhtemelen eş kriterlerimizin dışında kalırdı. Evliliğimizin mutlu ve uyumlu bir şekilde sürmesinde ise elbette benzer dini ve kültürel arka planlara sahip olmamızın rolü küçümsenemez. Evlilik, temel insani değerler üzerine kurulduğundan, din de bu değerlerin inşasında ve önem sıralamasında birincil referans kaynaklarımızdan olduğu için mutluluğumuzdaki en önemli etkenlerin başında gelmektedir.

Bu örnekte din, evliliğin gerçekleşmesi, ailenin kurulması ve mutlu bir şekilde sürdürülmesinde etkili olmaktadır.

Şu örnekte de aynı dinden, ama farklı kültürlerden iki insanın evlenerek aile kurmalarında dinin destekleyici ve haklılaştırıcı boyutunu görmek mümkündür: 2018 yılında araştırmacı tarafından evli çiftten kadın ile yapılan görüşmeye göre çift, 6 aylık evli. Kadın Türk olup 27 yaşında ve Hanefî mezhebine mensup iken; erkek Filistinli Arap olup 28 yaşında ve Şâfiî mezhebine mensup. Türkiye'de yaşıyorlar. Kültür farklılıklarını izah etmede dini referanslara başvuruyorlar. Kadın, eşiyile dini İslam olduğu için evlendiğini, ailede aileyi olumsuz etkileyecek herhangi bir problem yaşamadıklarını; böyle bir problemin olmamasının ise Müslüman olmalarıyla ilgili olduğunu ifade etmiştir.

Bir örnek de yine mezhep farklılığı çerçevesinde karma evlilikten getirmek de fayda vardır. Araştırmacı, yine Fransa'nın Lyon kentinde 11 Şubat 2018 tarihinde Müslüman, ama mezhebi farklılıkları olan bir erkek ve bir kadınla görüştü. Erkek Türk Sünni, 24 yaşında, lise mezunu, lokantacı. Kadın Türk Alevi, 21 yaşında, ev hanımı, lise mezunu. Evliliklerine iki tarafın da aileleri şiddetle karşı çıkmışlar. Kadının ailesi kendisine evlenmeden vazgeçmesi için baskı yapmış, hatta ağır şiddet uygulamış. Fakat evlilikten sonra iki aile dost olmuş. Evli çift de mutlu. Sünnilik ve Aleviliklerinin mutluluklarına engel olmadığını belirttiler. Ancak belirtilmelidir ki Alevi olan kadın, Sünni olanın inançlarına doğru bir evrilme içinde bulunmaktadır.

Boşanmayı Engelemede Dinî Meşrûlaştırım

Zaman ve mekâna göre çeşitli sebepler ve farklı etkenlerle aileyi kuran evli çiftlerin ayrılarak birlikte yaşamaya son vermeleri olarak boşanma, dinin, gerek baştan ailenin korunmasına, gerekse boşanmaya giden sürecin ve boşanmanın aile ve insanlık için kötü sonuçlarının olacağına yönelik hükümleriyle engellenebilmektedir. Ailenin dindarlık boyutunun durumuna göre din boşanmanın önüne geçmede oldukça etkili olabilmektedir. Dinin bu görevi, yani boşanmayı engelemedeki işlevleri, anlamlandırma, motivasyon, denetim, kontrol, yapılaştırma, sistem kurma boyutlarına bağlı olarak devreye girmektedir. Fakat bütün bu ve benzeri boyutlarının da ilgili olduğu meşrûlaştırma boyutu, boşanmanın engellenmesinde çok daha fazla etkili ölçüde işlevsel durumlara sahiptir. İslam örneğinde mesela boşanmanın İslam'da kolay görülen bir şey olmadığına dair hükümlerin aileyi kuran bireyler katında kabul görmesinde, geçerlilik kazanmasında İslam dininin meşrûlaştırım boyutu güçlü bir şekilde varlık gösterir. Yine mesela boşanma sebeplerinden biri ve en etkilisi olan haklara riayet etmemenin İslam'da olumsuzlanması ve meşrû görülmemesinin bireylere izah edilmesi ve kabul ettirilmesinde dinin meşrûlaştırıcı boyutu işlevsel olur.

Boşanmanın gerçekleşmesi ve ailenin dağılmasında etkili husulardan biri olan sosyal ve ekonomik afet ve buhranlar konusu da oldukça önemli bir konudur. Bu ve benzeri hususlar, doğrudan kötülük problemi ve teodiseyle ilgilidir. Örneğin ailenin ekonomik açıdan zafiyete düşmesi, mesela kocanın işini kaybetmesi veya hanımın işini kaybetmesiyle maddî refah açısından kayıplar yaşaması/geriye gitmesi, ailede geçimsizliğin ve boşanmanın önemli sebeplerindendir. Din, kader inancı, ilâhî adalet inancı ve bu inançlara dair ilkeleriyle söz konusu olumsuzlukları, kötülük problemini açıklar ve sonra da bunların sabır, çalışma, tevekkül, Allah'a havale etme gibi telafi yollarını gösterir.

Din, insanların davranış ve düşüncelerini, bireyin iç dünyasında olup bitenleri, inanç ve bilinçlerini, bilgi ve tezlerini, toplumsal kurumları, siyasal ve toplumsal sistemi, onlara kutsallık kazandırmak ve nihaî olarak geçerli ontolojik statüler bahşetmek, yani onları kutsal ve kozmik referans çerçevesine yerleştirmek suretiyle meşrûlaştırır, yani geçerli kabul ettirir. Din, beşerî açıdan tanımlanan gerçekliği, nihaî, evrensel ve kutsal bir realiteye bağlayarak öznel ve nesnel düzlemlerde haklılaştırır. Toplumsal bir fenomen olarak din, sıklıkla kutsal kökeni olmayan yapıları meşrûlaştırır, onlara geçerlilik kazandırır. Bu sebeple dinî meşrûlaştırım, toplumların düzenleri için çok önemlidir. Din, marjinal durumları dahi her şeyi kuşatan kutsal ve aşkın realiteye uygun olarak meşrûlaştırmak suretiyle toplumsal olarak tanımlanan gerçekliği muhafaza eder. Dinî meşrûlaştırmayla meşrûyet kazanan bir toplum düzenine karşı gelmek ise toplumsal açıdan kolay değildir (Geertz 1973; Berger 1967; Okumuş 2005). Dolayısıyla ailedeki problemlerin boşanmaya giden sürece doğru yol izlemesinin önüne geçmede din çok önemli işlevler görür. Öncelikle din, aileye bir bütün olarak özel bir önem ve değer atfederek, hatta ona kutsallık kazandırarak boşanmayı zorlaştırır. Bireylerin bu özelliklere sahip bir din inancına sahip insanlar olarak boşanmaya yönelmeleri çok zordur. Yönelenlerin boşanma fikri ve eyleminden vazgeçirilmeleri de dinin engelleyici meşrûlaştırıcı boyutuyla sağlanır.

Din, aile içinde genellikle güç kullanımını ve statü farklılaşmasını da içeren eşitsizlik ilişkisini, bu ilişkinin etki ve sonuçlarını, gücü elinde tutan ve güce maruz kalanların durumlarını da haklılaştırmak, meşrû bir zemine oturtmak suretiyle boşanmaya zemin hazırlayan etkenlerin etkisini

kırar. Din grup içinde yüksek statüye sahip olanların durumlarını, üstünlüklerini, onların neden bu konumda olduklarını izah ederek geçerli kıldığı gibi, hükmedilenlerin, kendi düşük pozisyonlarını, neden bu pozisyonda olduklarını açıklayarak meşrû kılar. Din, her iki kesimin karşıt-meşrûluklarını sağlama ve geliştirmelerinde etkili bir rol oynar (Okumuş 2005). Dolayısıyla ailede sosyal açıdan ortaya çıkabilecek bir krizi veya krizleri daha baştan önler.

Weber'in (1964) de analizini yaptığı gibi din grup veya toplumda statü ve gücün kullanımını haklı gösterir, açıklar, meşrûlaştırır ve rasyonalize eder. İnsan, yalnızca güç ve imtiyaz istemek ve elde etmekle kalmaz, aynı zamanda bunların kendine ait bir hak olduğu hissini duymak ve kendisinin haklılığı konusunda insanları ikna etmek, insanlara açıklamalar getirmek de ister. İşte burada dinin meşrûlaştırım gücü kendini gösterir. İlkçağlardan beri din, ortaya koyduğu gerekçelerle güçlülerin ve zayıfların, üstün olanların ve alttakilerin durumlarını meşrûlaştırmaktadır. Toplumda evlilik ve mülkiyet gibi konular, güçlü dinî meşrûlaştırmaya bağlı olarak son derece kuvvetli sosyal kontrollerle desteklenmektedir. Bugün laik hukuk sisteminin geçerli olduğu son derece dünyevileşmiş kabul edilen toplumlarda bile mesela aile ve mülk edinme, kutsal kurumlar olarak kabul edilirler. Denilebilir ki, aile, din ile meşrûlaştırılır, meşrû kurum haline getirilir. Böylece evlilikle kurulan aile, neredeyse evrensel düzlemde kutsallık taşır (Berger 1967). Din ile meşrûlaştırılarak kutsallaştırılan aile yapısının boşanmakla bozulmasına yönelmek o kadar da kolay olmaz.

Denilebilir ki bilhassa dindarlık düzeyi yüksek ailelerde boşanmanın gerçekleşmesi daha az rastlanan bir durum olmaktadır (Bkz. Wuthnow 1979).

Boşanmanın Gerçekleşmesinde Dinî Meşrûlaştırım

Dinî meşrûlaştırmalar, sadece mevcut sosyal durum ve düzenlemeleri anlamlandırmak, haklı kılmak, açıklamak ve geçerli hale getirmek için devreye sokulmazlar. Dinî meşrûlaştırmalar, aynı zamanda mevcut toplumsal düzeni eleştirme, reddetme, ona muhalefet etme ve dolayısıyla tersinden meşrûlaştırım boyut ve biçimlerine de potansiyel olarak sahiptirler (Mcguire 1987). Nitekim din örneğin boşanmanın engellenmesinde olduğu gibi gerçekleşmesinde de meşrûlaştırım boyutuyla etkili olabilmektedir. Tamamen dinî sebep ve gerekçelerle evli çiftlerden biri veya her ikisi, evliliğe ve aile hayatına son verebilmektedirler. Yapılan gözlemlerde evli çift, din ve inanç farklılığı, mezhep farklılığı, din anlayışı farklılığı, dindarlık düzeylerinin farklılığı veya yeterli görülmeysi gibi sebep veya etkenleri kendi dinî hayatı açısından olumsuz görerek boşanmaya yönelebilmektedir. Burada din, meşrûlaştırım boyutuyla evli bireyleri boşanma konusunda ikna ve motive edebilmektedir.

Boşanmanın gerçekleşmesinde dinin etkili bir unsur olarak devreye girdiği veya sokulduğu durumlara örnek olması bakımından araştırmacının 2017 yılında ABD'de Chicago merkezde görüşme yaptığı boşanmış iki kişinin durumuna bakmak katkı sağlayabilir:

Araştırmacı, 17 Şubat 2007'de Chicago kentinde Türkiye'den gelip yerleşmiş bir kişinin restoranında saat 07.30-10.15 arasında 50 yaşındaki boşanmış Müslüman Türk erkekle ve 18 Şubat 2007 Pazar günü 4244 Grace Street Schiller Park, Chicago IL. 60176 adresinde bulunan Grace Community Church'de bu kişinin ayrıldığı eşiyile yaptığı mülakat, boşanmada din farklılığının çok etkili bir unsur olduğunu göstermektedir. Bu karma din evliliği (farklı din mensupları arası evlilik, dinler arası evlilik) örneği, boşanmada dinin nasıl belirleyici olduğu hususunda önemli ipuçları vermektedir.

Görüşülen erkek, taksicilik yaparak ve bazı ticari işlerle uğraşarak geçimini sağlamakta, 23 yıldır ABD'de yaşamakta ve kendisini Müslüman Sünni ve Türk olarak kimliklendirmektedir. Bu kişi, daha önce ABD'ye gelince Hıristiyan Amerikalı bir kadınla evlendiğini ve ondan iki çocuğunun olduğunu belirttiikten sonra boşanmalarının nasıl ve ne gibi sebep veya saiklerle gerçekleştiği sorusuna muhatap olduğunda, şunları söylemiştir:

Ben çok ciddi sıkıntılar çektim, zorluklar yaşadım, önce ALmanya'ya, oradan da ABD'ye geldim, çok şükür mesleğim var: Taksicilik. Kazanıyorum, kimseye muhtaç değilim. Burada bir

Hıristiyan kadınla evlendim. Ondan iki çocuğum oldu. Kadın çok iyi bir insan, hanımefendi bir kişi. Bana hiçbir zaman kötülüğü olmadı. Fakat ilk çocuğumuz olduktan sonra çocuğun isminin ne olacağı konusunda anlaşmazlık çıktı. Ben Türk ve İslam'a uygun bir isim olmasında ısrar ettim, o da Hıristiyan isimde ısrar etti. Böyle bir süre devam ettik, sonra ikinci çocuğumuz oldu, onda da isim konusunda benzer sorunlar çıktı. Ailede problemler artmaya ve ağırlaşmaya başladı. Çocuklar 4-5 yaşlarına gelince hanım onları kiliseye götürmeye başladı, onları Hıristiyan olarak büyütmek istediğini söylüyordu. Sonuçta anlaşamadık ve boşandık. Burada din önemli bir sebep oldu. Mahkeme, çocukları anneye bıraktı. Şimdi anneleri çocukları her Pazar mutlaka kiliseye götürür ve Hıristiyanlığa göre yetiştirmeye çalışır.

Boşanan Hıristiyan kadınla adı geçen kilisede (küçük bir mahalle kilisesi) yapılan görüşmede ise kadın tarafından şu hususlar dile getirilmiştir:

Eşim iyi bir insandı, ama çocuklarımı ona emanet edemezdim, çünkü ben onların kendi dinime uygun yetişmelerini istiyorum. Kaldı ki eşim, Müslüman olduğu halde İslam'a uygun yaşamıyordu, dindarlık düzeyi çok düşüktü. İslam'a göre çok olumsuz ve yanlış şeyler yapıyordu. Ben eşime "Sen nasıl Müslümanısın? İslam'da olmayan şeyleri yapıyorsun. Namaz kılmıyorsun. İslam dininin birçok emrini yerine getirmiyorsun." diye itiraz ve serzenişlerde bulundum. Çocuklarıma iyi bir rol model değildi. Bu yüzden ayrılmayı tercih ettik. Şimdi çocuklarımla kiliseye düzenli olarak gidiyoruz.

Görüldüğü ve anlaşıldığı üzere din, bu örnekte ayrılmada/boşanmada etkili bir unsurdur.

Yine Müslüman Sünni bir kadının, İsviçreli Hıristiyan Protestan bir erkekle evlenmesi örneği din farklılığının ayrılma veya boşanmadaki etkisini göstermesi bakımından faydalı olabilir. İsviçre'de 11 Şubat 2015 yılında yapılan görüşmede öğrenildiğine göre bu genç Müslüman kadın, evlendiği İsviçreli Hıristiyan Protestan kişiden iki çocuk sahibi oldu. Beş altı yıl evli kaldıktan sonra dinî ve kültürel gerekçelerle boşandılar.

Boşanmanın gerçekleşmesinde dinin meşrûlaştırım gücünün görüldüğü örneklerden biri de Türkiye'de Sünni-Alevi karma evliliklerinde yaşanabilmektedir. Bu tür evliliklere her iki tarafın aileleri de karşı çıkabilmekte, hatta kimi zaman evlilik gerçekleştikten sonra bile boşanmalarda mezhep farklılıkları etkili olabilmektedir.

Boşanmanın Gerçekleşmesinde Dinin Etkisiz Olması

Boşanmanın gerçekleşmesinde din her zaman belirleyici ve etkili olmayabilir. Kişilerin dine başvurmaları, dindarlık düzeyleri, din anlayışları, boşanmada asıl belirleyici rol oynamayabilir. Nitekim aynı dine mensup insanların evliliklerinin boşanmayla son bulmasında din ve dinî inançları, engelleyici veya teşvik edici bir rol oynamadıkları örnekler çoktur. Örneğin İsviçre'de 11 Şubat 2015 yılında araştırmacının saat 11.42-12.30 arasında yaptığı bir görüşmede din ve etnik temelli karma evliliğin boşanmayla sonuçlanmasında dinin etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Bu görüşmede Müslüman Sünni Türk bir erkek, İsviçreli Hıristiyan Protestan bir kadınla 1980'de evlendi. Kadın bir süre sonra Müslüman oldu ve adı da Meryem olarak değişti. Biri kız diğeri erkek iki çocukları oldu. Bu çift 18 yıl sonra boşandı.

Bir başka örnekte ise Bir Müslüman Türk erkek bir İsviçreli ile kadın ile evlendi, 25 yıl evli kaldıktan sonra kadın Müslüman oldu, fakat buna rağmen boşanma gerçekleşti.

Bu örneklerde olduğu gibi boşanmada dinin etkili ve işlevsel olmadığı durumlar söz konusu olabilmektedir. Belirtmek gerekir ki, bu tür örneklerin daha doğru anlaşılması, ileri çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir.

Sonuç

1.En temel toplumsal kurum olan aile, insanın varlık kazanmasının ve toplumun bir üyesi olarak hayatını sürdürmesinin zorunlu bir boyutunu ifade etmektedir.

2. Boşanma, aile hayatını bitiren ve etkileri sadece aile bireyleriyle sınırlı kalmayan bir durumdur. Boşanma, bütün toplumlar için aile hayatını, kültürü, toplumsal düzeni ve huzuru, toplumun geleceği olan çocukları ve gençleri doğrudan etkileyen bir toplumsal durumu işaretlemektedir.

3.Din, toplum olmanın, toplumsal hayatın en güçlü, en belirleyici, en karmaşık boyutlarından birini teşkil etmektedir. Toplumsal bir olgu olarak din, toplumsal hayatın birçok boyutunda etkili olmaktadır. Bu çerçevede dinin, günümüz toplumlarının en büyük imtihanlarından biri olan boşanma ile ilgili boyutlarının araştırılması büyük bir önem arz etmektedir.

4.Boşanmanın dinî boyutunun sosyolojik bakış açısıyla ele alındığı bu çalışma, aile ve toplumun din anlayışı, dindarlık düzeyleri, din farklılığı, mezhep farklılığı gibi düzlemlerde boşanmanın gerçekleşmesi ve gerçekleşmemesinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Araştırmayla boşanmaya giden süreçte, boşanmanın vuku bulmasında, boşanmanın engellenmesinde veya gerçekleşmemesinde, bütün bu durumlarda eşlerin birbirleriyle ilişkilerinde din algısının, mensubu olunan dinin emir ve yasaklarının, toplumun boşanmaya dinî yaklaşımının etkisi anlaşılmaktadır.

5. Dinî ve mezhebî açıdan karma evliliklerde, evliliğin gerçekleşmesinde, gerçekleşmemesinde, sürdürülmesinde, boşanma ile sonlandırılmasında dinin meşrûlaştırım boyutunun çeşitli şekillerde etkili ve işlevsel olduğu görülmektedir.

6. Boşanmanın gerçekleşmesi ve gerçekleşmemesinde kimi zaman dinin etkili olmadığı da görülmektedir.

7. Boşanma ile yüzyüze gelmeyen evliliklerde din değiştirmelerin, mezhep değiştirmelerinin olabildiği de gözlemlenmektedir.

8. Konunun ortaya konulmasında boşanmayla birlikte dinin etkilenmesi hususu da oldukça önemlidir. Boşanmadan sonra, evli çiftlerle çocukların dinî anlayışları, dine yönelimleri, dindarlık düzeyleri çeşitli şekillerde etkilenebilmektedir. Boşanmayla görece din, olumlu da olumsuz da etkilenebilmektedir. Elbette bunun net olarak ortaya konulabilmesi için ileri çalışmaların yapılması zorunludur. Boşanan ailelerde, eşlerde ve diğer aile efradında dinin, dinî hayatın nasıl bir durumda olduğu veya nasıl bir duruma evrildiği, çok önemlidir. Boşanmadan önceki dindarlık ile boşanmadan sonraki dindarlık arasında ne gibi farkların olduğu, önemli bir konu olarak önümüze çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, James Luther ve Mikelson, Thomas (1987). "Legitimation". *The Encyclopedia of Religion*. Ed. M. Eliade. c. 8. New York: Macmillan Publishing Company, ss. 500-508.
- Aydın, Mustafa (2014). *Sistematik Din Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım.
- Battal, Ahmet (2008). *Boşanma Sebepleri Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Sonuçları*. Ankara: Eflatun Matbaacılık.
- Bellah, Robert N. (1980). "Religion and the Legitimation of the American Republic". *Varieties of Civil Religion*. Ed. R. N. Bellah ve P. E. Hammond. New York: Harper-Row, ss. 3-23.
- Berger, Peter L. (1967). *The Sacred Canopy*, Garden City, New York: Doubleday and Company, Inc.

- Doğan, Şahin (2016). “Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutumlar: Boşanmayı Artırıcı veya Engelleiyici Faktörlere Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 5/4, ss. 991-1011.
- Geertz, Clifford (1973). *The Interpretations of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gellner, Ernest (1947). *Legitimation of Belief*, London: Cambridge University Press.
- Giddens, Antony (2000). *Sosyoloji*. Çev. H. Özel ve C. Güzel. Ankara: Ayraç.
- Güngör, Özcan (2016). *İki Dünya Bir Aile*. Ankara: Akçağ.
- Hristiyan Forum (2018). <http://www.hristiyanforum.com/forum/showthread.php?t=347674> (erişim: 21.02.2018).
- Hürriyet Gazetesi (2018). <http://www.hurriyet.com.tr/alman-turk-evlilik-cok-guzel-oluyor-40144435> (erişim: 21/02/2018).
- McGuire, Meredith B. (1987). *Religion: The Social Context*. 2. bs. California: Wads Wordth Publishing Company.
- Mensching, Gustav (1994). *Dini Sosyoloji*. Çev. M. Aydın. Konya: Tekin.
- Monahan, Thomas P., & Kephart, William M. (1954). “Divorce and Desertion by Religious and Mixed-Religious Groups”. *American Journal of Sociology*, ss. 454-465.
- Okumuş, Ejder (2005). *Dinin Meşrûlaştırma Gücü*. İstanbul: Ark Kitapları.
- Okumuş, Ejder (2014). “Din ve Sosyalleşme”. *Sosyal Bilimler Dergisi/Social Sciences, Turkish Studies – International Periodical for Languages, Literature, and History of Turkish or Turkic*. 9/11, ss. 429-454. (http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1248316853_27Okumu%C5%9FEjder-sos-429-454.pdf (erişim: 21.12.2016)).
- Okumuş, Ejder (2018). *Din Sosyolojisi*. Ankara: Maarif Mektepleri.
- Subaşı, Necdet (2014). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Dem.
- Wach, Joachim (1995). *Din Sosyolojisi*. Çev. Ü. Günay. İstanbul: İfav.
- Weber, Max (1964). *Sociology of Religion*. Çev. E. Fischhoff. Boston: Beacon Press.
- Wuthnow, R. (1979). *The Religious Dimension : New Directions in Quantitative Research*. New York: Academic Press.